

Jelen művében a formuláskönyv anyagát perjogi oldalról közelítve: a város hatóságának elemzésével (a bíróra vagy bírókra vonatkozó szabályok, joghatóság, hatáskör, a magisztrátus szerepe és összetétele, a pecséthasználat, a városi jegyző) indítja. Ezt követi a város hatósági működésének bemutatása (a városi törvényszék előtt folyó per, a város hiteleshelyi tevékenysége, a szabályalkotó város, az ügyintéző városi magisztrátus). A könyvet – miután fogalmaiban és forrásanyagában is szervesen építkezik a szerző eddigi monográfiáira – érdemes azokkal együtt forgatni, ugyanakkor Béli – csakúgy mint korábban – a korszakra vonatkozó történeti munkákat is beépíti az alapvetően jogtörténeti alapokon nyugvó opusába.

Az elemzés során egyértelművé válik az *Ars Notaria* sokrétűsége és adatgazdagsága. Jogtörténeti jelentőségén túl, melyet időbeli elsősége, az egyes jogintézmények működését érthetővé tevő magyarázatai (mint a két városi bíró egyidejű létezése egyes közösségeknél, illetve ezek hatásköre), vagy éppen a városi jogon alapuló per sajátosságainak kiemelése alapotnak meg, a munka történeti szempontból is fontos jelentőséggel bír. Egyrészt a Hármaskönyv dominálta történetírásban hangsúlyosabbá teheti a többszólamúságot (gondolván mind a Werbőczy előtti, mind az utána következő időszak ezidáig háttérben maradó műveire (az *Ars Notaria* mellett például a Négyeskönyvre), felhívja a figyelmet a korábbi kutatások folytatására és a korábbi eredmények újragondolására. Ez utóbbira Béli – munkáját Bónis György emlékének ajánlva – kísérletet is tett. Az *Ars Notaria* anyagát magyar nyelven olvasva a középkori oktatástörténet (illetve a jogi kultúrtörténet témakörén belül az utóbbi időben népszerű kérvény-kultúrát érintő vizsgálódások) újabb forrásai válnak elérhetővé. Ennek nyomán a magyar jogtudósok életére és munkásságára vonatkozó kutatások is felélénkülhetnek, ami új eredményeket hozhat nemcsak a történettudomány, de a jogtörténetírás számára is.

Domaniczky Endre

Stanisław A. Sroka

A KÖZÉPKORI BÁRTFA ÉS KAPCSOLATAI KIS-LENGYELORSZÁGGAL

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2016. 317 oldal

Ha feltesszük magunkban a kérdést: vajon érdemes-e Magyarországnak, vagy egyes régióinak középkori történetét kelet-közép-európai kontextusban vizsgálni, a válasz nagy valószínűséggel egy határozott igen lesz. Ugyanakkor, ha a témában megfelelő magyar nyelvű publikációt keresünk, kiváltképp ha nem dinasztikus kapcsolatokról van szó, akkor a lehetőségeink lényegesen beszűkülnek. Ezen a problémán kívánt enyhíteni a Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport, amikor magyar nyelven is kiadták Stanisław A. Sroka 2010-ben megjelent *Średniowieczny Bardiów i jego kontakty z Małopolską* (A középkori Bártfa és kapcsolatai Kis-Lengyelországgal) című munkáját.

A kötet szerzője, Stanisław A. Sroka, a krakkói Jagelló Egyetem Történettudományi Intézetének professzora, kutatási területe a középkori Lengyelország, azon belül is elsősorban a lengyel–magyar kapcsolatok története. Számos tanulmánya jelent meg magyar nyelven különböző hazai folyóiratokban is.

Sroka ebben a munkájában kettős célra vállalkozott. Egyrészt négy, szorosan vagy lazábban egymáshoz kapcsolódó fejezetben, különböző szempontokat követve szándékozik bemutatni a középkori Bártfa történetének egy-egy szeletét. Másrészt a város igen gazdag középkori forrásanyagát kihasználva igyekszik rávilágítani a szomszédos kis-lengyelországi területekkel való kapcsolatára is. Ismeretes ugyanis, hogy a kis-lengyelországi városok forrásanyaga, a hajdani fővárost, Krakkót leszámítva, Bártfához képest igen szegényesnek mondható. A kis-lengyel régió 13–14. századi felemelkedése a szepességi városokra is igen kedvezően hatott, a régióval folytatott kereskedelem pedig megalapozta későbbi gazdagságukat. A monográfia ugyanakkor ennél többet nyújt: nemcsak gazdasági (elsősorban kereskedelmi), hanem várostörténeti, hadtörténeti és főleg kultúrtörténeti szempontból is vizsgálja a fentebb vázolt kérdéskört.

Magát a kötetet egy hosszabb lélegzetű bevezető indítja, amely sorra veszi a Bártfára vonatkozó jelentősebb lengyel, magyar és szlovák nyelvű munkákat, valamint részletesen bemutatja a kötet alapjául szolgáló forrásokat is. Külön érdemes közülük megemlíteni azt a – szintén a szerző nevéhez fűződő – öt kötetes forrásgyűjteményt (*Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier. I–V.* Kraków 1998–2012.), amely a lengyel vonatkozású, középkori Magyar Királyság területéről származó forrásokat gyűjti össze és jelen monográfiának is az alapját képezi.

Az első fejezet a város 13–14. századi történetének egy-egy részkerdésével foglalkozik. A város első írásos említése kapcsán felhívja a figyelmet (Ferdinand Uličný egyik recenziója nyomán) az Ipatyjev-évkönyv egy 1241. évi bejegyzésére, amelyben már Bártfa neve is szerepel, a város nevének etimológiai elemzésekor azonban megelégszik az erre vonatkozó szakirodalom különböző álláspontjainak ismertetésével. A város korai történetének tárgyalásakor részletesebben foglalkozik IV. Bélának a Lengyelországból érkezett ciszterciék számára kiállított adománylevelével. Kérdéses ugyanis, hogy az adománylevel kapcsolata a ciszterciék Bártfa felett is fennhatóságot szereztek-e, vagy sem. Sroka végül a vonatkozó szakirodalom alapján Ferdinand Uličný azon véleménye mellett foglal állást, amely szerint az oklevél a ciszterciék birtokadományára vonatkozó része egy 15. századi betoldás, a 13. század második felében pedig Bártfát királyi birtoknak tartja.

Ezt követően részletesen ismerteti az Anjouk és Luxemburgi Zsigmond Bártfát érintő intézkedéseit, és a városnak – zálog gyanánt – a lengyel Balicki család kezébe való átkerülését. Utóbbi zálog összegét a város egészen 1505-ig fizette. Ugyanakkor a fejezet másik vezérfonala már a város „külpolitikájába” és határvidéki szerepébe is bepillantást nyújt. Ennek köszönhetően az egyik alfejezetben Bártfának a 15. századi csatározások során betöltött szerepét is végigkövetjük, legyen szó a magyarok 1410. évi lengyelországi betöréséről, vagy a magyar koronáért indított lengyel támadásokról. Előbbi hadi eseményekről Sroka egy kimutatást is ismertet, amely a határon állomásozó 12 bandérium fizetését tartalmazza.

A második fejezet az időrendet követve szintén a 15. századdal foglalkozik, azonban itt a városi élet különböző aspektusait veszi sorra. Ezek közül az első kettő a város topográfiája és lakosságszáma, amelyeket a városi számadások és Alžbeta Gácsova (Gács Erzsébet) munkái alapján ismertet a szerző. Ezt követően a harmadik alfejezetben a bártfai városkönyvek adatait feldolgozva közli a városbírói hivatalt betöltő személyek listáját, továbbá a tisztséggel kapcsolatosan vizsgálja a város bevételeinek és kiadásainak mérlegét és a bevételek megoszlását, valamint ismerteti a városi pecsétre vonatkozó különböző szakmai álláspontokat. A fejezet záró részében viszont már áttér a város iparára és a vászonszövésssel kapcsolatos eperjesi és lengyel konfliktusokra, valamint a források alapján 16 céhet és 64 iparosmesterséget különít el.

A két bevezető fejezetet követően elérkezünk a kötet egyik hangsúlyos részéhez, amelyben a városon kívüli tevékenységek, elsősorban a kereskedelem ismertetéséé a főszerep. Bártfa

és a tárgyalt lengyel területek között Sroka alapvetően négy kereskedelmi útvonalat különít el. Közülük az első a Bártfát Grybówon és Czchówon keresztül Krakkóval összekötő útvonal. Noha tárgyalt időszakunkban ez az út számított a legnépszerűbbnek, ugyanakkor a bártfaiak és az újszendeceiek között több évtizedes viszály alakult ki, érdekeiket ugyanis sértette, hogy a bártfai kereskedők kikerültek a települést. A vita eredményeként – noha a bártfaiak saját áruikat szabadon szállíthatták és értékesíthették, mégis többször kötelezték őket az újszendecei út használatára. Szintén vita alakult ki az ószendecei klarisszákkal, akik a grybóvi vám beszedésére formáltak igényt. Ez a 14. század második felétől 1508-ig tartott és a klarisszák sikerével zárult. Másik fontos útvonalnak számított a Zborói-hágón át Źmigródon, Osieken, Dębowiecen át Bieczbe vagy Dębowiecből Jaslón és Brzosteken keresztül Pilznóba vezető út. A 15. század végén pedig nagyobb jelentőségre tett szert a Duklai-hágón át Duklába, majd Źmigródba, Krosnóba, Sanokra vezető útvonal, amely Oroszország felé vitt tovább. Végül a negyedik, az Uścién át Gorlicén Becz irányába induló útvonal volt. A szállított árukat illetően Sroka Bártfáról főleg a bor és a lovak exportját, import tekintetében pedig a halat, sót és a posztót emeli ki. A kanyargós hegyi utak azonban kiváló lehetőséget biztosítottak az utonálkók számára, akik több esetben rablóbandákba is tömörültek. Ilyen rablócsapatok vezére volt Poduba vagy Héthársi Tarcai Tamás. Voltak azonban magasabb pozíciókat betöltő „rablók” is, mint például a Komorovski testvérek. A magyarokkal ellentétben – a források hiányában – a lengyel rablók tevékenysége kevésbé nyomon követhető. A lengyel területekkel kialakított kereskedelmi kapcsolatok tárgyalásakor Sroka nemcsak az akkori lengyel fővárost, és kulturális központot, Krakkót teszi meg vizsgálódása tárgyának, hanem szisztematikusan egy-egy alfejezetben sorra veszi az egykori krakkói, szandomiri és lublini vajdaság, valamint a rutén vajdaság területén fekvő nagy várost (Brzozów, Krosno, Rymanów és Sanok) is.

A kötet utolsó fejezetében Bártfát a késő középkori felső-magyarországi kulturális élet központjaként mutatja be a szerző. Különös figyelmet fordít a Szent Egyed-plébániára, a mellette működő iskolára és könyvtárra, továbbá a források alapján több iskolamestert is megnevez. Részletesebben foglalkozik Schwartz János könyvmásolóval és Blutfogel Baltazár miniáttal. A Bártfán tevékenykedő lengyel művészek közül pedig Szandeci Jakabbal, aki a Szent-Egyed-templom főoltárát is készítette. A város kulturális életét vizsgálva kiemeli a színház szerepét és az igen nagy népszerűségnek örvendő misztériumjátékokat. A vallást tekintve külön hangsúlyt fektet a testvérületekre, amelyekből öt volt Bártfán (közülük az Irgalmasság Anyja-testvérület a legjelentősebb), valamint külön ismerteti a zarándoklatok szerepét. Bártfa kulturális életének bemutatásakor elengedhetetlen a diákság egyetemjárásának vizsgálata. A magyarországi diákság körében a krakkói egyetem nagy népszerűségnek örvendett, ezt a felső-magyarországi városok esetében a földrajzi közelség is indokolta. Sroka a középkori magyar egyetemalapítások bemutatását követően kitér a bártfai egyetemi hallgatók krakkói életére, majd tizenhat személynek az egyetem utáni pályafutását is feltárja.

A kötet mellékleteként két koronavámnapló (*registrum vectigalis*) is kiadásra került 1479-ből, illetve 1480-ból. A további kutatásokat megkönnyíti a fordító, Tapolcai László színvonalas munkája és a lengyel terminológiára vonatkozó megjegyzései, illetve Kovács Viktóriának a kötethez készített magyar nyelvű mutatója. A források könnyebb visszakereshetőségét a DL-DF adatbázisban is szereplő források számának külön megjelölése segíti, érdemes azonban hangsúlyozni, hogy a bártfai források jelentős része az adatbázisban nem szerepel.

Összességében tehát a kötet nemcsak több szempontból mutatja be a középkori Bártfa városát, hanem betekintést nyújt a partnernek vagy éppen ellenségnek számító lengyel területek viszonyaiba is, ezáltal lehetőséget teremt, hogy a magyar területeken megkezdett életutakat a határ másik oldalán is nyomon követhessük, illetve a lengyel területekről érkezők gyökeireit is megismerhessük. Az olvasónak azonban annyi hiányérzete támadhat, hogy a szerző

több kérdésben megelégszik a vonatkozó információk ismertetésével, noha ezek mennyisége részletesebb elemzésre és bizonyos szintű konklúziók levonására is módot adott volna. Ettől függetlenül egyetértünk a Gazdaságtörténet Kutatócsoport vezetőjével, Weisz Boglárkával, hogy bár a kötet további magyar szakirodalommal még kiegészíthető lenne, ugyanakkor a szerző olyan kiterjedt forrásbázisra alapoz, valamint olyan lengyel és szlovák munkákat sorakoztat fel, amelyek a hazai kutatóknak is jó irányítóként szolgálhatnak, a bennük szereplő más értelmezéseket bemutatva pedig újabb kutatásokra és vitákra sarkallhatnak.

Szokola László

CLIO INTER ARMA

Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról

Szerk. Tóth Gergely

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2014. 263 oldal

A Kosáry Domokos 100. születésnapjának emlékére a 2013-ban rendezett konferencia előadásaira alapozó tematikus tanulmánykötet (amely a Szent Korona Kutatócsoport által nyert Lendület kutatási projekt támogatásával jelent meg) az előszóban megfogalmazottak szerint hiánypótló szerepet tölt be, mivel Bartoniek Emma 1975-ben megjelent *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* című műve óta nem jelent meg összegző munka a témában. Tóth Gergely hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a kötet nem az „új Bartoniek” szerepét vállalja magára, hanem legfőbb célja a kutatás jelenlegi állapotának, illetve az új eredményeknek a felmérése és közlése.

A kilenc tanulmány kronológiai sorrendben követi egymást: három 16. századdal foglalkozó munka után négy tanulmány a 17. századi historikusokat és történelemszemléletet, kettő pedig a 17–18. századi magyarországi történettudományt mutatja be. A tanulmányok tematikai egységét a saját kutatási eredmények publikálásán túlmenően az adott kérdéskör historiográfiai vonatkozásai, illetve az adott szerzőnek és munkának a nyugat-európai történetírással való kapcsolódási pontjai jelentik azzal a céllal, hogy bemutassa az utóbbi évtizedek szakirodalmát, és hozzájáruljon a hazai történetírásnak az európai kereteken belül történő értelmezéséhez.

A szerzők változatos kutatási területeinek köszönhetően a tanulmányok tematikája is színes. Az egyik jelentős területet az irodalom és a képzőművészet, míg a másikat az egyházi közzeggel és vallási témákkal összefüggő historiográfiai szemléletmód jelenti. Szerepelnek benne a történetírás filológiai összefüggéseit tárgyaló írások, valamint a szepességi krónika- és történetírásba betekintést nyújtó munkák is.

Ács Pál *Isten haragja – magyarnak példája. A hun történet két értelmezése* című tanulmánya Zrínyi Miklós kettős epigrammájának elemzésére alapozva historiográfiai, irodalmi és képzőművészeti szempont szerint mutatja be a hun–magyar rokonság középkori elképzelésének továbbélését a 17. századig. A szerző – miután áttekintette a kérdés 19–20. századi szakirodalmát, a Zrínyi-epigrammaciklus ellentmondásait tárja fel, valamint a korábbi szakirodalomnak arra a kérdésére keresi a választ, hogy ezeket az ellentmondásokat szűkebb-e feloldani. A hun uralkodó személyével kapcsolatos irodalom- és művelődéstörténeti vonatkozásokat elemezve a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az *interpretatio*